

'Predicting is very difficult, especially the future'

Niels Bohr

TER INLEIDING

De Nederlandse archeologische wereld is in beweging. Op allerlei fronten zijn veranderingen in volle gang, zowel in de archeologische monumentenzorg als in de universitaire archeologie en de private sector. Ook internationaal zijn er nieuwe ontwikkelingen. Overal is sprake van een herbezinning op de kerntaken, het ontstaan van nieuwe structuren en nieuwe vormen van samenwerking. In ons land verandert de organisatie van de archeologische monumentenzorg door de koerswijziging en de herstructurering van de ROB, door een intensievere deelname van lagere overheden - met name bij de provincies is de belangstelling al sterk toegenomen -, door een groeiende betrokkenheid vanuit de universitaire wereld en door een geleidelijk beter wordende financiering van het werk. De universitaire archeologie heeft - helaas - te kampen met afnemende middelen maar is anderzijds bezig de krachten te bundelen in een onderzoekschool, reorganisaties leiden er tot taakverdeling en binnen NWO is voor het onderzoek een nieuwe structuur geschapen. Op Europees vlak is de European Association of Archaeologists (EAA) ontstaan, zodat ook op dat niveau de krachten gebundeld worden.

Hetzelfde geldt trouwens voor Forum, waarin de private organisaties op Europees niveau samenwerken. Dat zal ook op nationaal niveau gebeuren, want de Stichting voor de Nederlandse Archeologie (SNA) is in 1993 begonnen zich om te vormen tot een platform voor private organisaties op archeologisch gebied. Daarnaast is er, op nog grotere schaal, het initiatief voor de 'Vereniging Open Monumenten' die in 1994 tot stand moet komen. Van groot belang is ook de bouw van het archeologische themapark Archeon dat inmiddels, op 1 april 1994, de poorten voor het publiek heeft geopend. Al met al zijn er veel veranderingen in gang gezet en zullen er nog meer volgen, bijvoorbeeld door de gevolgen van de implementatie van de Conventie van Malta. Het onderzoek daarnaar, dat in opdracht van de Minister van WVC wordt uitgevoerd, is nog altijd niet voltooid. Duidelijk is wel dat de invoering zal leiden tot het ontstaan van nieuwe structuren en dat de verwachte, zegenrijke werking van het verdrag ook kan tegenvallen. Het gevaar van het ontstaan van een commerciële archeologie, bijvoorbeeld, kan alleen door een brede consensus van het hele veld worden afgewend.

Voor de ROB was 1993 het jaar van de reorganisatie, waarin de interne discussie over een nieuwe structuur uitmondde in een organisatie-rapport. Daarin is de basis gelegd voor een nieuwe organisatiestructuur die de dienst in staat stelt beter in te spelen op de veranderende omgeving en de ombuiging in het beleid gestalte te geven.

Kernpunt bij de reorganisatie van de ROB is de toegenomen en nog steeds verder toenemende aantasting van het bodemarchief. Dat bodemarchief is uiterst kwetsbaar, want het kan niet worden hersteld en het is eindig. In een intern rapport, dat begin 1994 gereed kwam, wordt bijvoorbeeld geconstateerd dat door de uitbreiding van bebouwing, infrastructuurele werken, delfstofwinning en intensivering van de landbouw van 1950 tot en met 1993 minimaal één derde van het Nederlandse bodemarchief voorgoed verloren is gegaan. Dit is een conservatieve schatting, aangezien de inhoud van dat bodemarchief slechts zeer ten dele bekend is en een uitputtende inventarisatie ervan niet mogelijk is.

Het is duidelijk dat alleen een aanzienlijke inspanning van de samenleving er op termijn toe kan leiden dat de ongecontroleerde vernietiging van de belangrijkste bronnen voor de kennis van het grootste deel van ons verleden een halt wordt toegevoerd. Deze inspanning dient zich niet te beperken tot een (grotendeels) reactief handelen door enkele actoren in die situaties waarin - al dan niet toevallig - iets kan worden ondernomen. Op die wijze blijft het dweilen met de kraan open en is het niet denkbeeldig dat Nederland nog vóór

het midden van de volgende eeuw grotendeels een archeologische woestijn is geworden.

Om deze ontwikkeling tegen te gaan is het nodig dat de hierboven al gesignaleerde tendensen verder worden ontwikkeld zodat het draagvlak voor de zorg voor het archeologisch erfgoed wordt verbreed. Dat betekent dat meer actoren op meerdere niveaus daarin actief moeten worden (zorgnetwerk), dat het beleid waar mogelijk moet worden gericht op preventieve actie, dat het moet worden ingebed in bredere verbanden (natuur, landschap, milieu) en, uiteraard, dat het de samenleving (meer) duidelijk moet worden welk belang op het spel staat en dat mede daardoor ook een draagvlak ontstaat om de voor een adequate zorg benodigde middelen beschikbaar te stellen.

Dat is de achtergrond waartegen de reorganisatie van de ROB dient te worden gezien. In oktober 1993 verscheen een eerste interne notitie waarin nadere invulling werd gegeven aan een nieuw profiel van de dienst. Op basis van een discussie met het veld en met andere overheden wordt inmiddels toegewerkt naar een model voor de toekomstige bestuurlijke en beleidsmatige positie van de ROB en de daarmee samenhangende taken. De interne notitie zal in 1994 worden gevolgd door een meer uitgewerkte nota, die bij het schrijven van dit voorwoord al in concept gereed was. Ook een werkgroep van het IPO en een van de SNA zijn bezig met het opstellen van nota's over de toekomst van respectievelijk de archeologische monumentenzorg en het archeologische bestel in Nederland. De discussie over 'de toekomst van het verleden' zal dan ook zeker nog wel enige tijd voortduren.

Een centraal thema in die discussie is de verbreding en verdieping van het zorgnetwerk. Het huidige, centralistische model van de archeologische monumentenzorg behoeft een verdere uitbouw, waarbij medebewindstaken voor lagere overheden noodzakelijk zijn, gezien de rol van provincies en gemeenten in de ruimtelijke ordening. Het ligt daarbij voor de hand om de huidige mogelijkheden voor gemeenten verder uit te bouwen door een beleid waarbij zij worden gestimuleerd om meer dan voorheen invulling te geven aan een gemeentelijk archeologisch monumentenzorg-beleid. Voor provincies gelden vergelijkbare overwegingen, zij het dat hun rol ook in wettelijke zin gestalte zou moeten krijgen (bv. opgravingsbevoegdheid). Stappen in deze richting kunnen echter al veel eerder worden gezet. Daarvoor zijn echter additionele middelen nodig, waarmee bijvoorbeeld een provinciaal archeologisch beleid en specifieke deskundigheid op provinciaal niveau gegeneerd kunnen worden. Vanuit het provinciale niveau is het wellicht mogelijk om in de toekomst met name kleinere gemeenten te ondersteunen bij de uitvoering van een archeologisch beleid. Op beide niveaus, gemeenten en provincies, kunnen ook depots voor bodemvondsten worden beheerd waaraan de vondsten die nu nog staats eigendom zijn (van ROB en universiteiten) steeds kunnen worden overgedragen. Op rijksniveau is er dan (buiten de museale depots) nog slechts sprake van beperkte depotfuncties met een permanent karakter, nl. een algemeen 'back-up' depot, bedoeld voor noodgevallen en beheerd door het RMO en een scheepsarcheologisch depot.

Ook de al genoemde invoering van de conventie van Malta zal van grote betekenis zijn voor een betere zorg. Daarmee wordt een betere financiële basis gelegd onder het relatief kostbare opgravingswerk doordat veroorzakers voor de kosten gaan betalen. Essentieel is daarnaast dat de conventie zal moeten leiden tot aanpassing van wet- en regelgeving op zodanige wijze dat bij ruimtelijke plannen het bodemarchief in het kader van de planvorming kan worden onderzocht op archeologische waarden en dat deze kunnen worden meegewogen in het proces van maatschappelijke besluitvorming. Daarmee zal tenminste een deel van het nu nog bestaande erfgoed voor de toekomst behouden kunnen blijven. Daaraan kan op alle overheidsniveaus invulling worden gegeven. Voor de lagere overheden kan de ROB daarbij dienen als kenniscentrum. Vanuit dezelfde functie zullen ook de instrumenten worden vormgegeven voor een meer actief beleid, zoals bijvoorbeeld de ontwikkeling van archeologische potentiekaarten ten dienste van de ruimtelijke ordening. Naast opties voor medebewindstaken voor lagere overheden, waarbij het complementariteitsbeginsel voorop moet staan, zijn er centrale taken voor de ROB. Deze liggen niet alleen op het niveau van de wettelijke bescherming, verlening van opgravingsbevoegdheid en dergelijke. Essentieel is ook het opzetten, onderhouden en beschikbaar stellen van een centrale documentatie van vondsten en vindplaatsen, die gestalte krijgt in de nieuwe sector Informatie van de ROB, opgebouwd rond het expertisecentrum ARCHIS. Dit centrale gegevensbeheer, gekoppeld aan een geografisch informatiesysteem, is een essentiële en onmisbare voorziening voor zowel de archeologische monumentenzorg op alle niveaus als voor diverse onderzoeksfuncties. Dit betekent overigens wel dat een verbreding van de archeologische monumentenzorg gepaard zal moeten gaan met een deugdelijk systeem van informatieuitwisseling. De meldingsplicht, zoals neergelegd in art. 47 van de Monumentenwet 1988, kan daarvoor als wettelijke basis dienen.

Op deze wijze kan een nieuwe landelijke structuur ontstaan, waarin de ROB op landelijk niveau naast uitvoerende meer sturende en adviserende werkzaamheden verricht. Van groot belang is daarbij ook een integratie van het beleid op cultuurhistorisch terrein in het landelijk gebied. Archeologische waarden zijn nogal verschillend van de veel meer zichtbare en beter kenbare historisch-geografische en historisch bouwkundige waarden, maar deze kunnen elkaar wél allemaal versterken. Dit beleid zal vanuit de ROB primair door de sector Behoud moeten worden vormgegeven en door de sector Onderzoek worden onderbouwd.

Overigens kan daarbij goed worden samengewerkt met andere op deze terreinen werkzame (onderzoeks) instellingen.

Naast het landelijk gebied zijn er ook de archeologische waarden in een stedelijke context en onder water. Bij eerstgenoemde ligt een intensivering van de samenwerking met het gemeentelijke niveau voor de hand. De recentelijk bepleitte oprichting van een 'federatie stadsarcheologie' kan voor de inhoudelijke ontwikkeling van groot belang zijn. Voor wat het behoud van het erfgoed onder water betreft is voornamelijk de ROB de enige actor, hoewel ook hier samenhangen met het natuur- en milieubeleid herkenbaar zijn die verbreed en verdiept kunnen worden. Dit beleid komt binnen de dienst tot stand vanuit de sector Scheeps- en onderwaterarcheologie.

Naast voorwaardenscheppend onderzoek blijft ook het uitvoeren van noodopgravingen een belangrijke taak van de ROB, waaraan in samenspel met universitaire instellingen en lagere overheden invulling wordt gegeven. Te verwachten valt overigens, dat deze taak door de invoering van de principes uit de conventie van Malta en door toenemende betrokkenheid van provincies en gemeenten, belangrijk in omvang kan toenemen zonder dat de ROB daardoor evenredig meer belast wordt. In toenemende mate zullen opgravingsprojecten, die een overheidstaak moeten blijven, door meerdere overheden kunnen worden verricht. Een speciale positie wordt daarbij ingenomen door de sector Scheeps- en Onderwaterarcheologie, die meer centrale taken zal moeten behouden door het ontbreken van een landelijk netwerk op dit specialistische terrein.

Voor wat de ROB betreft geldt, dat de uitvoering van noodopgravingen met externe middelen kan worden gerealiseerd via tijdelijk personeel op projectbasis, waarbij de verantwoordelijkheid ligt bij de sectoren Scheeps- en Onderwaterarcheologie en Onderzoek. Daarnaast zijn deze sectoren vooral ook gericht op onderzoek naar methoden, technieken en instrumenten die een beter behoud en beheer van het archeologisch erfgoed mogelijk maken met accenten op thema's als inventarisatie, waardering en selectie, de invloed van milieufactoren, grondslagen voor een evenwichtiger beschermingsbeleid, beheersmaatregelen en de effecten daarvan, en dergelijke.

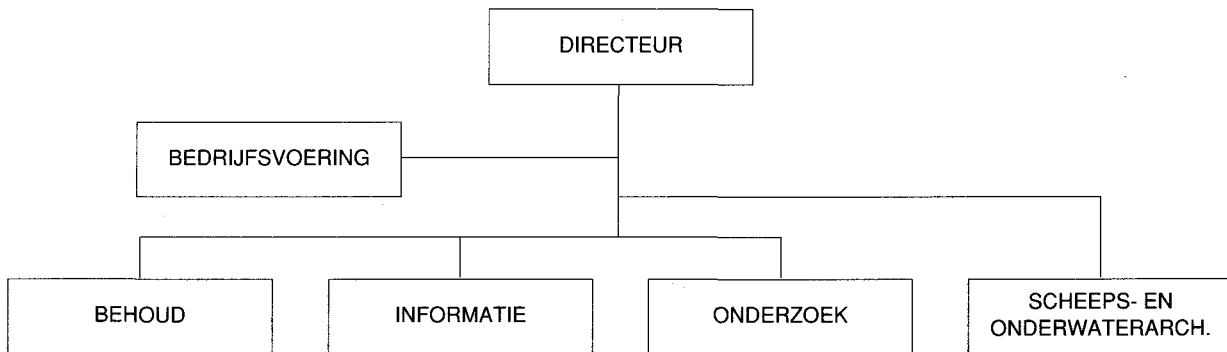
Concluderend kan worden gesteld dat de reorganisatie een belangrijke stap is in een ontwikkeling van de ROB naar een dienst die op landelijk niveau als kenniscentrum kan opereren en vanuit een bestuurlijke invalshoek voorwaarden kan scheppen voor een beter behoud en beheer van het archeologisch erfgoed. De cultuuromslag die daarvoor nodig is, is door het proces van reorganisatie al volop op gang gekomen. Maar dit proces, waarbij onder andere ook veranderingen naar meer bedrijfs- en echt projectmatig werken essentieel zijn, zal nog aanzienlijke inspanningen vergen. De nieuwe sector Bedrijfsvoering heeft daarin een centrale rol. Een tweede factor die voor de toekomst van groot belang zal zijn, is de mate waarin de dienst ook in kwantitatief opzicht middelen zal krijgen om de nieuwe koers verder te implementeren. Dat is, het moet hier met nadruk worden gezegd, wel degelijk een punt van zorg. De reorganisatie is budgettair neutraal uitgevoerd en de organisatorische voorwaarden zijn geschapen, maar de personele bezetting van de sectoren is minimaal en daarmee, ondanks de vergrote flexibiliteit, ook kwetsbaar.

Natuurlijk, handen aan de kraan zijn effectiever dan die aan de dwiel en méér handen maken lichter werk. Beide principes zijn goede richtsnoeren voor een positionering van de ROB, maar ze werken alleen echt goed met handen waaraan vijf niet alleen flexibele maar vooral ook stevige vingers zitten. Gelukkig heeft de Minister van WVC tijdens de Reuvensdagen in november 1993 al gezinspeeld op mogelijkheden om de archeologische monumentenzorg als geheel te versterken. Deze zullen, als ze gerealiseerd worden, ook voor delen van de ROB een verbetering of verlichting betekenen. Te hopen valt echter, dat de nieuwe koers van de dienst, ondanks de economische schaarste, op afzienbare termijn ook zal leiden tot verdere versterking van de organisatie.

Aangezien de nieuwe organisatiestructuur - met vijf sectoren zoals hierboven omschreven - medio 1994 een feit is, is het goed er in deze inleiding een beeld van te geven (Afb. 1).

Een spilfunctie in de nieuwe organisatie vervult de sector Behoud. Daarin zijn diverse functies ondergebracht die voor het ontwikkelen en uitvoeren van beleid inzake de preventieve archeologische monumentenzorg nodig zijn. De sector bestaat uit drie afdelingen. Ten eerste een afdeling Planvorming, die belast is met alle kwesties inzake de beïnvloeding, vertaling en uitvoering van het beleid betreffende de planvorming op nationaal niveau. Ten tweede een afdeling Provinciaal Archeologen. Deze vertegenwoordigen de ROB in de provincies en dienen als behartigers van het rijksbeleid in de archeologische monumentenzorg. Ze dragen bij aan de ontwikkeling van dat beleid en dienen als gesprekspartners en adviseurs voor de lagere overheden. Ten derde een afdeling Bescherming, waarin zijn gecombineerd de uitvoering van wettelijke bescherming en de verantwoordelijkheid voor het ontwikkelen en implementeren van andere instrumenten voor het behoud en beheer van archeologische monumenten (consolidaties en eenmalige beheersmaatregelen, cultuurhistorisch toerisme e.d.).

De sector Informatie is verantwoordelijk voor het opbouwen, ontsluiten, onderhouden en beschikbaarstellen van informatie relevant voor archeologische monumentenzorg. Ze omvat tevens het expertisecentrum ARCHIS. Gezien het cruciale belang van een centraal informatiebeheer en documentatie voor de

Afb. 1 Het nieuwe organogram van de ROB.

archeologische monumentenzorg en het archeologisch onderzoek in Nederland, is deze functie van de ROB in een aparte sector vormgegeven. Vanwege de in de sector gebundelde kennis is deze tevens belast met interne ondersteuning op het gebied van automatisering.

De sector Onderzoek bundelt alle afdelingen die ten behoeve van de archeologische monumentenzorg met beleidsondersteunend onderzoek en met het uitvoeren of coördineren van noodopgravingen zijn belast of die daarbij in uitvoerende zin steun verlenen. Hij omvat de afdelingen Onderzoek en ontwikkeling, Velddienst en Conservering (het voormalige technologisch laboratorium). De sector is tevens verantwoordelijk voor het aansturen van externe uitvoeringsprojecten.

De sector Scheeps- en Onderwaterarcheologie is belast met alle aspecten van de archeologische monumentenzorg onder water en tevens met behoud en onderzoek van scheepsarcheologische overblijfselen op het land. In het organogram is de aparte positie van de sector tot uitdrukking gebracht. Mede vanwege de locatie buiten Amersfoort beschikt deze ten dele over eigen bedrijfsvoerings- en documentatie-functies. Naar buiten toe heeft de sector een eigen gezicht als 'Centrum voor Scheepsarcheologie'. In de nabije toekomst zullen alle onderdelen van deze sector, tezamen met het Rijksmuseum voor Scheepsarcheologie dat op termijn zal worden geprivatiseerd, op één plaats gehuisvest moeten worden. De overige sectoren zijn gehuisvest in Amersfoort.

In de sector Bedrijfsvoering, tenslotte, zijn de algemeen ondersteunende functies gebundeld. De afdeling Algemene Zaken omvat onder meer een centraal secretariaat ten dienste van alle sectoren en daarnaast zijn er de afdelingen Voorlichting en Uitgeverij en een bedrijfsbureau (financiën, personeelszaken). Vanuit dat bureau zal ook de coördinatie met de steunstichting (JWS) plaatsvinden, die een onmisbare schakel is geworden bij de uitvoering van ROB-projecten op allerlei gebied.

Voor het personeel van de ROB was 1993 in vele opzichten een hectisch en voor sommigen bij tijd en wijle ook emotioneel zwaar jaar. Naast alle extra werkzaamheden die de discussie over een nieuwe koers en de reorganisatie met zich mee brachten, waren er een aantal andere die niet onvermeld mogen blijven. Zo werd het expertisecentrum ARCHIS, officieel in gebruik genomen op 27 november 1992, in de loop van 1993 operationeel binnen de ROB. Bovendien werd in het verslagjaar een evaluatie gemaakt van de resultaten van het Deltaplan voor het Cultuurbehoud over de jaren 1991-92, ten behoeve van de rapportage van de Minister van WVC aan de Tweede Kamer. Die evaluatie heeft geleid tot een concentratie van de inspanningen op twee projecten voor de komende jaren: de herwaardering van archeologische vindplaatsen en de analyse en uitwerking van oudere opgravingen. Bovendien is bij de dienst, voor het eerst in haar bestaan, in 1993 een onderzoek uitgevoerd door de Algemene Rekenkamer dat veel werk met zich mee bracht. De resultaten daarvan waren in een aantal opzichten teleurstellend. Weliswaar heeft de Rekenkamer tekortkomingen geconstateerd die de ROB ter harte moet nemen, maar het ontbrak aan voldoende inzicht in de specifieke problemen waarmee de dienst, net als andere cultuurbeherende instellingen, te kampen heeft. Door de Minister is daar terecht op gewezen.

Het stemt tot grote voldoening dat ondanks al deze extra inspanningen de normale werkzaamheden van de dienst óók gewoon doorgingen: dit jaarverslag geeft daar een goed beeld van. Het zal overigens naar verwachting het laatste jaarverslag van de ROB in deze vorm zijn.

Zoals ieder jaar waren er ook in 1993 een aantal bijzondere gebeurtenissen op het persoonlijke vlak. In januari namen we afscheid van de bibliothecaris van de ROB, W.C.Mank, die van de VUT-regeling gebruik maakte. In februari ontving de oud directeur W.A. van Es een eredoctoraat aan de Katholieke Universiteit van Leuven. Een tweede academisch wapenfeit vormde de promotie, in juni, van H.Groenendijk aan de

Rijksuniversiteit Groningen. In de loop van het jaren vierden twee collega's, H.ter Schegget en P.J. Woltering, hun 25-jarig jubileum bij de ROB. Twee anderen, W.A. van Es en A. Buisman, konden dit jaar zelfs hun 40-jarig ambtsjubileum vieren.

Ook dit jaar ontvielen ons enkele oud-medewerkers, namelijk G. Beex, voormalig provinciaal archeoloog van Noord-Brabant en C. van Duijn, die vele jaren hoofd van de Velddienst was. Een grote schok was de plotselinge dood van J. Large, als projectmedewerker verbonden aan het neolithische onderzoek in Noord-Holland, ten gevolge van een ongeval tijdens zijn vakantie. Naast deze medewerkers van de ROB betreunden wij in 1993 ook het overlijden van Y. van der Werff, die als lid van de Eerste Kamer en vele jaren als voorzitter van de Rijkscommissie voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, zeer veel betekend heeft voor de archeologische monumentenzorg in Nederland.

Het werk van de ROB werd in 1993 gesteund door subsidies en bijdragen van de volgende instanties: Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (Directie Natuur-, Milieu- en Faunabeheer, Landinrichtingsdienst en Staatsbosbeheer), Ministerie van Verkeer en Waterstaat (Rijkswaterstaat Directie Flevoland), Ministerie van Defensie, Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, de Provinciale Besturen van: Groningen, Overijssel, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brabant, Limburg en Flevoland; de Gemeentebesturen van: Apeldoorn, Beverwijk, Buren, Brouwershaven, Geldermalsen, Harderwijk, Horst, Leiden, Nieuw Namen, Nijmegen, Reimerswaal, Veere, Venlo, Wijk bij Duurstede, Zierikzee; voorts de NC Nederlandse Spoorwegen, Bouwfonds Woningbouw B.V., NV Luchthaven Maastricht, Gasunie, Stichting Schovenhoest te Putten, en de steunstichting van de ROB, de Joan Willems Stichting.

Het Koninklijk Penningkabinet te Leiden, danken wij voor de determinaties van de dit jaar door de ROB en amateur archeologen gevonden munten.

W.J.H. Willems